

Ο ΓΑΜΟΣ

Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Η πόλη ήταν μία κοινότητα ανθρώπων με κοινή μοίρα. Η ασφάλεια του ενός εξαρτάτο από την προθυμία του άλλου να την εξασφαλίσει, και ο μόνος τρόπος για την εξασφάλιση αυτήν ήταν η άρτια στρατιωτική οργάνωση, την οποίαν όμως μόνο η νόμιμη τεκνοποίηση μπορούσε να προσφέρει, και τις προϋποθέσεις γι' αυτήν δημιουργούσε μόνο ο γάμος. Ως εκ τούτου όσοι πολίτες αποφάσιζαν να παραμείνουν εκ πεποιθήσεως άγαμοι, έπρεπε να αντιμετωπιστούν από την πόλη ως υπονομευτές της ασφάλειάς της, και να υποστούν κάποιες κυρώσεις. Μία τέτοια 'ποινή' ήταν η δια νόμου απαγόρευση ανάληψης αξιώματος ρήτορα ή στρατηγού. Μιλώντας ο Αριστοφάνης στο Πλατωνικό 'Συμπόσιο' και αναφερόμενος στην συμπεριφορά των νεαρών Αθηναίων όταν ενηλικιωθούν, λέει ότι εκείνοι δεν επιθυμούν την σύναψη οικογενειακής σχέσεως, αλλά τους την επέβαλλε ένας νόμος: «πρὸς γάμους καὶ παιδοποιίας οὐ προσέχουσι τὸν νοῦν φύσει, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νόμου ἀναγκάζονται, Πλ. Συμπ. 192b». Την ύπαρξη ενός τέτοιου νόμου στην Αθήνα την αγνοούμε, και ίσως εδώ ο Αριστοφάνης να κάνει λόγο περισσότερο για μία 'συνήθεια' που είχε καταστήσει να γίνεται νόμος, κι όχι σε ένα γραπτό κείμενο. Επίσης σ' ένα λόγο του Δεινάρχου ακούμε πως οι νόμοι στην Αθήνα επέβαλλαν στον επιθυμούντα να ασκήσει αξιώματα ρήτορα ή στρατηγού να έχει αποκτήσει νόμιμα τέκνα: «καὶ τοὺς μὲν νόμους προλέγειν τῷ ρήτορι καὶ τῷ στρατηγῷ, <τῷ> τὴν παρὰ τοῦ δήμου πίστιν ἀξιούντι λαμβάνειν, παιδοποιεῖσθαι κατὰ τοὺς νόμους, Δείν. Κατὰ Δημ. 71,1». Ένα επίσης κείμενο του Πλουτάρχου αναφέρεται σε νόμους περί αγαμίας ή περί οψιγαμίας, τους οποίους είχαν θεσπίσει ο Λυκούργος στην Σπάρτη και ο Σόλων στην Αθήνα (Πλουτ. De amor. 493e), από πουθενά αλλού όμως δεν έχουμε την μαρτυρία αυτήν τουλάχιστον για τον Σόλωνα και την Αθήνα.

Εκτός όμως από τις 'αμυντικές' συνέπειες και σκοπιμότητες που εξυπηρετούσε ο γάμος ως θεσμός, σίγουρα εξυπηρετούσε και ατομικά, προσωπικά συμφέροντα, η εκπλήρωση των οποίων ήταν απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Έχουμε ένα εκτενές κείμενο από τον 'Οικονομικό' του Ξενοφώντα, στο οποίο ο Αθηναίος Ισχόμαχος αποκαλύπτει στον Σωκράτη μια συνομιλία που είχε με την γυναίκα που προσφάτως είχε παντρευτεί, και η οποία είναι αποκαλυπτική γύρω από την σκοπιμότητα του γάμου σε ατομικό επίπεδο στην Αθήνα: [*«Πες μου, γυναίκα, έχεις πλέον καταλάβει για ποιόν λόγο εγώ σε παντρεύτηκα, και οι γονείς σου σε έδωσαν σε εμένα; Ξέρω καλά ότι σου είναι απολύτως σαφές το γεγονός ότι δεν είχα με ποιάν να κοιμάμαι. Ενδιαφερόμενος λοιπόν εγώ για τον εαυτό μου και οι δικοί σου γονείς για σένα, δηλ. ποιόν σύντροφο καλύτερο για την ζωή και τα παιδιά μας να πάρουμε, εγώ επέλεξα εσένα, και οι γονείς σου, όπως είναι φυσικό, επέλεξαν εμένα ανάμεσα στους καλύτερους. Κι αν ο θεός μας δώσει παιδιά, αυτό ακριβώς θα σκεφτούμε γι' αυτά, δηλ. με ποιόν τρόπο θα τα μεγαλώσουμε ώστε να γίνουν όσο το δυνατόν καλύτερα. Κοινό επίσης είναι και αυτό εδώ το κέρδος, δηλ. να εξασφαλίσουμε υποστηρικτές και φροντιστές των γηρατειών μας ιδιαίτερους καλούς. Το σπίτι αυτό το μοιραζόμαστε από κοινού. Εγώ όσα έχω στην κατοχή μου, όλα αυτά τα προσφέρω σε κοινή χρήση, κι εσύ όσα έφρες όλα σε κοινή χρήση τα κατέθεσες. Και δεν πρέπει να μας απασχολεί ποιός από τους δύο μας έχει προσφέρει περισσότερα, αλλά αυτό πρέπει να ξέρουμε καλά, ότι όποιος από τους δυο μας γίνεται καλύτερος σύντροφος του άλλου, αυτός είναι που θα έχει προσφέρει τα περισσότερα».* Ξενοφ. Οικον. 7,10-13].

Υπάρχουν αρκετές και σημαντικές πληροφορίες μέσα σε όλα αυτά που αναφέρει ο Ισχόμαχος. Η ειλικρίνεια του είναι αφοπλιστική: «δεν είχα με ποιάν να κοιμάμαι» λέει στην γυναίκα του, και παραδέχεται πως η ικανοποίηση του σεξουαλικού του ενστίκτου ήταν αυτή που τον παρακίνησε να συνάψει αυτόν τον γάμο. Ως προς την επιλογή της συζύγου λέει ότι «εγώ επέλεξα εσένα», αφήνοντας να εννοηθεί ότι οι άντρες αποφάσιζαν για την γυναίκα που θα παντρευτούν, ενώ οι γυναίκες τέτοια δυνατότητα δεν είχαν, αφού την απόφαση την έπαιρναν γι' αυτές οι γονείς του: «οι γονείς σου, καθώς είναι φυσικό, επέλεξαν εμένα». Σκοπός όμως του γάμου ήταν η τεκνοποίηση. Μπορεί βέβαια εδώ ο Ισχόμαχος να μην αναφέρεται στην άμυνα της πολιτείας, γιατί προφανώς ήταν κάτι το αυτονόητο. Αντιθέτως αναφέρεται σε ένα άλλο κέρδος από την τεκνοποίηση: «να εξασφαλίσουμε υποστηρικτές και φροντιστές των γηρατειών μας». Να λοιπόν τι παρακινούσε τους άνδρες, αλλά και τις γυναίκες στην τεκνοποίηση· η απουσία οποιασδήποτε κρατικής μέριμνας για την γεροντική ηλικία επέβαλλε στους ήδη νέους να σκεφτούν σοβαρά την διαχείριση των γηρατειών τους, κι αυτήν την ανέθεταν στα παιδιά τους. Όσον αφορά τα περιουσιακά στοιχεία και των δύο συζύγων, τα οποία συνεισέφεραν στο καινούργιο τους σπίτι, αυτά ο Ισχόμαχος ομολογεί ότι πρέπει να τα μοιράζονται από κοινού: «όλα σε κοινή χρήση».

Πάντως οι Αθηναίοι, αλλά και οι έλληνες γενικώς, έβλεπαν τον γάμο σαν μία συνθήκη καταπιεστική, κάτι ως 'αναγκαίο κακό' όπως μαρτυρεί και ο Μένανδρος: «*τὸ γαμείν, εἴαν τις τὴν ἀλήθειαν σκοπῆ, κακὸν μὲν ἔστιν, ἀλλ' ἀναγκαῖον κακόν. Ὁ γάμος, ἀν κάποιος εἶναι εὐκρινῆς, εἶναι ἓνα μεγάλο κακό, ἀλλὰ ἀναγκαῖο, Μέν. Απόσπ. 651*». Η βασική αιτία γι' αυτό ήταν το γεγονός ο έρωτας με την συνθήκη σημασία του όρου εξέλειπε στις έγγαμες σχέσεις μεταξύ των συζύγων, οπότε ο γάμος φαινόταν πως λειτουργούσε σαν μία συνθήκη που τους επεβάλλετο άνωθεν. Κι αν πάλι φαινόταν να υπάρχει έρωτας, ή κάποιο ενδιαφέρον, αυτό αποτελούσε ένα περίεργο φαινόμενο άξιο ιδιαίτερης μνείας. Αυτό ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Αθηναίου Νικηράτου, για τον οποίον ο Σωκράτης ομολογεί ότι όπως έχει πληροφορηθεί ανάμεσα σ' αυτόν και στην σύζυγό του υπάρχει μία μορφή συμπάθειας: «*ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Νικηράτος, ὡς ἐγὼ ἀκούω, ἐρῶν τῆς γυναικὸς ἀντερᾶται. Ὅμως καὶ ὁ Νικηράτος, ὅπως ἐγὼ πληροφοροῦμαι, καὶ ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνη τὸν ἀγαπᾷ, Ξεν. Συμπ. 8,3*».

Μία τέτοια ιδιαίτερη και φυσικά περιθωριακή περίπτωση έρωτα μεταξύ των συζύγων διασώζει και η ελληνική μυθολογία. Ήταν η απόφαση της Άλκηστης να πεθάνει εκείνη στην θέση του συζύγου της, του Άδμητου, ένα περιστατικό, το οποίο διασώζει ο Ευριπίδης στην ομώνυμη τραγωδία του, αλλά αναφέρει και ο Πλάτων στο 'Συμπόσιο' ως δείγμα έρωτος της συζύγου προς τον σύζυγο: «*Ἡ Ἀλκίση, ἡ κόρη τοῦ Πελία, ἀποδεικνύει τὸν ἰσχυρισμὸ μου περὶ ἐρωτος μεταξύ συζύγων. Μόνη ἐκεῖνη προσφέρθηκε νὰ πεθάνει στὴν θέση τοῦ ἀντρα της, τοῦ Ἀδμητοῦ, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ζούσαν ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα ἐκεῖνου. Ἡ Ἀλκίση φάνηκε ἀνώτερη ἀπὸ αὐτοὺς τοῦ δύο ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀφοσίωσή της στὸν ἀντρα της, ὥστε οἱ γονεῖς τοῦ ἀποδείχτηκαν ξένοι ἀπέναντι στὸ παιδί τους καὶ μόνο στὸ ὄνομα συγγενεῖς μαζί του, Πλάτ. Συμπ. 179b-c*». Όμως αυτή ήταν μια μυθική και κατ' εξαίρεσιν περίπτωση τέτοιου συζυγικού έρωτα.

Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Η σύναψη γάμου ήταν αποτέλεσμα της προθυμίας που θα εξεδήλωνε ένας ενήλικος Αθηναίος πολίτης, και θα έπρεπε να βρει σ' αυτήν την επιθυμία του σύμφωνο και τον 'κύριο' της γυναίκας με την οποία ήθελε να συνάψει τον γάμο. Ως τέτοιον 'κύριο' η Αθηναϊκή κοινωνία και ο νόμος θεωρούσαν τον πατέρα, τον αδελφό, ή τον πλησιέστερο συγγενή εν απουσία των δύο προηγούμενων. Η συμφωνία ανάμεσα στον μέλλοντα σύζυγο και τον 'κύριο' της γυναίκας λεγόταν «έγγυη». Έχουμε διασωσμένη ολόκληρη την τυπική διαδικασία και την κατά το έθιμο φραστική διατύπωση της «έγγυης» σε παρόμοιες περιπτώσεις από την κωμωδία του Μενάνδρου 'Δύσκολος'. Ο Γοργίας δέχεται να δώσει την αδελφή του Μυρρίνη ως νόμιμος 'κύριος' αυτής στον αιτούντα την σχέση Σώστρατο, και του λέει: «*τοιγαροῦν ἐγωγέ σοι ἐγγυῶ δίδωμι πάντων τῶν θεῶν ἐναντίον. Ἐγὼ λοιπὸν σε σένα τὴν ὑπόσχομαι, τὴν παραδίδω ἐνώπιον τῶν θεῶν, Μέν. Δύσι. 762*». Και λίγο πιο κάτω ο πατέρας του Σώστρατου, ο Καλλιπίδης, δέχεται ως 'κύριος' της κόρης του να την δώσει ως σύζυγο στον αδελφό της γυναίκας του γιου του Γοργία λέγοντας: «*ἀλλ' ἐγγυῶ παίδων ἐπ' ἀρότωι γνησίων τὴν θυγατέρα Σου ὑπόσχομαι γιὰ τὴν ἀπόκτηση γνήσιων παιδιῶν τὴν κόρη μου, ὁ.π. 842*». Ακολουθούσε βέβαια αργότερα η γαμήλια τελετή, η οποία ήταν η κοινωνική επιβεβαίωση της προηγηθείσης «έγγυης».

Η πατρική έγκριση δεν ήταν απαραίτητη μόνο στην περίπτωση της κόρης, αλλά και του γιού επίσης. Έχουμε μαρτυρίες από την Νέα κυρίως Κωμωδία, όπου ο γιος ζητεί την έγκριση όχι βέβαια του δικού του 'κυρίου', αφού οι άρρενες δεν ήσαν υπεξούσιοι σε κανένα, αλλά του 'κυρίου' της οικογένειας γενικώς, δηλ. του πατέρα, προκειμένου εκείνος να δώσει την έγκρισή του για τον γάμο του γιου του. Πάλι στον 'Δύσκολο' του Μενάνδρου ακούμε τον Σώστρατο, ο οποίος θέλει να παντρευτεί την Μυρρίνη, να διαμαρτύρεται στον πατέρα του πως 'δεν του έκανε αυτά που εκείνος ήθελε, κι όπως τα περίμενε', εννοώντας ότι του φέρνει εμπόδια, και ο Καλλιπίδης του απαντά «*τί δέ; οὐ συγκεχώρηχ'; ἦς ἐραῖς σε λαμβάνειν καὶ βούλομαι καὶ φημι δεῖν Μα τι λεις; δὲν ἔδωσα τὴν συγκατάθεσή μου; Ὅποια γυναῖκα θέλεις νὰ πάρεις, καὶ θέλω, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρίζομαι ὅτι πρέπει νὰ πάρεις, ὁ.π. 786/7*». Επίσης υπήρχαν περιπτώσεις όπου ο πατέρας υποχρέωνε τον γιο του να συνάψει γάμο για λόγους συμφέροντος, κι εκείνος να υπακούει στις εντολές του, όπως ακριβώς συνέβη στην υπόθεση του λόγου του Δημοσθένη 'Κατά Βοιωτού ΙΙ', όπου ο ενάγων, κάποιος Μαντίθεος, μιλώντας στην αρχή του λόγου του για τον εαυτό του αναφέρει ότι «*συνέβη γάρ μοι δεηθέντος τοῦ πατρὸς ὀκτωκαιδεκῆτῃ γῆμαι. Ἐτυχε ἐγὼ ἐπειδὴ με παρεκάλεσε ὁ πατέρας μου, νὰ παντρευτώ σε ηλικία δεκαοκτώ ετών, Δημ. Κατά Βοιωτ. ΙΙ,12*».

Θα υπήρχαν όμως σίγουρα και περιπτώσεις κατά τις οποίες η έγκριση του 'κυρίου' της ανύπανδρης κόρης δεν ήταν απαραίτητη, ούτε και ζητηίτο. Μία τέτοια μαρτυρία καταθέτει ο Ηρόδοτος για ένα Αθηναίο πατέρα ο οποίος: «*στις τρεις κόρες του φέρθηκε με τον ακόλουθο τρόπο: μόλις έφτασαν σε ηλικία γάμου τους παραχώρησε μια μεγάλη χρηματική περι-*

ουσία, και τις άφησε να επιλέξουν μόνες τους ανάμεσα στους Αθηναίους όποιον ήθελαν για σύζυγό τους, και τις πάντρεψε με εκείνον τον οποίον διάλεξαν, Ηρόδ. Ζ, 122». Πάντως η πατρική έγκριση ήταν απαιτητή σε κάθε περίπτωση, και είχε καταντήσει να γίνει και δημόσιο κήρυγμα, όπως αποκαλύπτει στο 'Ανθολόγιο' ο Στοβαίος, όπου ακούμε για κάποιον Ναυμάχιο διακηρύσσει στις γυναίκες πως: « Έστω σοι πόσις ούτος, όν άν κρίνωσι τοκήες Σύζυγός σου να είναι εκείνος, όποιον τυχόν θεωρήσουν κατάλληλο οι γονείς σου, Ανθ. Στοβ. 4,23,7,2».

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΓΑΜΟΥ

Δικαίωμα γάμου είχε κάθε ελεύθερος Αθηναίος πολίτης, όπως και κάθε ελεύθερη Αθηναία. Στα πρώτα χρόνια της Αθηναϊκής δημοκρατίας ένας Αθηναίος πολίτης μπορούσε να παντρευτεί μία ξένη γυναίκα. Μια τέτοια μαρτυρία παραδίδει ο Ηρόδοτος, όταν ο Κλεισθένης, ο τύραννος στην Σικυώνα έδωσε ως σύζυγο την κόρη του Αγαρίστη στον Αθηναίο Μεγακλή, γιο του Αλκμέωνα « Τῷ δὲ Ἀλκμέωνος Μεγακλέϊ ἐγγυῶ παῖδα τὴν ἐμὴν Ἀγαρίστην νόμοισι τοῖσι Ἀθηναίων Στον γιο του Αλκμέωνος τον Μεγακλή υπόσχομαι την κόρη μου Αγαρίστη σύμφωνα με τους νόμους των Αθηναίων, Ηρόδ. 6,130,10». Φτάνοντας όμως στον πέμπτο αιώνα αυτή η δυνατότητα καταργήθηκε, και ο γάμος ενός Αθηναίου με μη Αθηναία γυναίκα δεν αναγνωριζόταν ως γνήσιος από την πολιτεία, και τα όποια παιδιά γεννιούνταν απ' αυτόν δεν αναγνωριζόταν ως Αθηναίοι πολίτες, ούτε είχαν τα αντίστοιχα πολιτικά δικαιώματα που θα είχαν, αν και οι δυο γονείς τους ήταν Αθηναίοι πολίτες. Ο νόμος σύμφωνα με τον Αριστοτέλη εισήχθη επί άρχοντος Αντιδότου μετά από πρόταση του ίδιου του Περικλή «ἐπὶ Ἀντιδότου διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν Περικλέους εἰπόντος ἔγνωσαν μὴ μετέχειν τῆς πόλεως, ὅς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ἢ γεγονῶς. Ἐπὶ ἄρχοντος Ἀντιδότου ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀθήνας εἶχε αὐξηθεῖ, μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Περικλή οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἔχει κανεῖς πολιτικά δικαιώματα, ἀν δὲν καταγόταν ἀπὸ γονεῖς ποὺ νὰ ἦταν καὶ οἱ δύο Ἀθηναῖοι πολῖτες, Ἀριστ. Αθ.Πολ. 26,3». Τον νόμο αυτόν, ο οποίος δεν έτυχε στην Αθήνα ευρείας αποδοχής για διάφορους λόγους, σατιρίζει ο Αριστοφάνης στους 'Όρνιθες', όταν εμφανίζει τον Ηρακλή να μην είναι γνήσιος γιος του Δία, αλλά νόθος, διότι η μητέρα του ήταν ξένη (Αριστ. Όρν. 1650).

Ο Αττικός νόμος προχωρούσε όμως και στην εφαρμογή κυρώσεων σ' όσους συνήπταν γάμο με μη Αθηναίο πολίτη. Στον λόγο του Δημοσθένη 'Κατά Νεαίρας' ο ομιλητής (ο λόγος ελέγχεται ως προς την γνησιότητά του, και μάλλον δεν είναι του Δημοσθένη) επιτίθεται εναντίον της 'Νεαίρας', την οποίαν κατηγορεί ότι παρανόμως εμφανίζεται ως νόμιμη σύζυγος του Στεφάνου, και παρουσιάζει μάλιστα κάποιον Αθηναίο πολίτη ονόματι Θεόμνηστο, ο οποίος είχε καταθέσει μήνυση εναντίον του ζεύγους για τον λόγο ότι παραβίαζαν Αθηναϊκό νόμο, ο οποίος απαγόρευε μεικτούς γάμους. Και αμέσως μετά προς επίρρωσιν τούτου παρουσιάζει τον νόμο αυτολεξεί: « Ἐὰν δὲ ξένος ἀστὴ συνοικῆ τέχνη ἢ μηχανῆ ἤτινιούν, γραφέσθω πρὸς τοὺς θεσμοθέτας Ἀθηναίων ὁ βουλούμενος οἷς ἔξεστιν. ἐὰν δὲ ἀλῶ, πεπράσθω καὶ αὐτὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ, καὶ τὸ τρίτον μέρος ἔστω τοῦ ἐλόντος. ἔστω δὲ καὶ ἐὰν ἡ ξένη τῷ ἀστῶ συνοικῆ κατὰ ταυτά, καὶ ὁ συνοικῶν τῇ ξένῃ τῇ ἀλούσῃ ὀφειλέτω χιλίας δραχμῶν Ἀν ἕνας ξένος συγκατοικεῖ με μίᾳ Ἀθηναίᾳ γυναίκα καθ' οἰονδήποτε τρόπο ἢ με οἰοιοδήποτε τέχνησμα, ὁποῖος Ἀθηναῖος πολίτης θέλει ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ τοὺς καταγείλει. Ἀν τώρα ἀποδειχθεῖ ἔνοχος, νὰ πωληθεῖ αὐτὸς ὡς δούλος καὶ νὰ δημευθεῖ ἡ περιουσία του, καὶ τὸ ἕνα τρίτο τοῦ ποσοῦ νὰ δοθεῖ στον μνηστή. Τα ἴδια νὰ ἰσχύουν καὶ στην περίπτωση ποὺ μίᾳ ξένῃ γυναίκα συγκατοικεῖ με ἕνα Ἀθηναῖο πολίτη, καὶ αὐτὸς ποὺ συγκατοικεῖ με μίᾳ ξένῃ γυναίκα νὰ πληρώνει πρόστιμο χιλίες δραχμῶν, Δημ. Κατὰ Νεαίρ. 16». Στον ίδιο όμως λόγο πιο κάτω παρουσιάζεται και η συνέχεια του νόμου αυτού, σύμφωνα με τον οποίον « Ἐὰν δὲ τις ἐκδῶ ξένην γυναῖκα ἀνδρὶ Ἀθηναίῳ ὡς ἑαυτῷ προσήκουσαν, ἄτιμος ἔστω, καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ δημοσία ἔστω, καὶ τοῦ ἐλόντος τὸ τρίτον μέρος Ἀν κάποιος Ἀθηναῖος πολίτης υποσχεθεῖ μίᾳ ξένῃ γυναίκα σ' ἕνα Ἀθηναῖο πολίτη με τὴν πρόφαση ὅτι εἶναι συγγενῆς του, νὰ του ἀφαιρεθοῦν τὰ πολιτικά δικαιώματα, καὶ νὰ δημευθεῖ ἡ περιουσία του, καὶ ὁποῖος τον καταγγείλει νὰ παίρνει τὸ ἕνα τρίτο τῆς συνολικῆς ἀξίας τῆς δημευθείσης περιουσίας, ὁ.π. 52».

Όσον αφορά τις ενδογαμικές σχέσεις στην Αθήνα οι μαρτυρίες δεν είναι πολλές, είναι όμως αποκαλυπτικές. Ετεροθαλή αδέρφια, έστω κι αν ήσαν ομοπάτρια, μπορούσαν να πάρουν άδεια γάμου. Αυτό συνέβη στην οικογένεια του Θεμιστοκλή καθώς η κόρη του Μνησιπτολέμη παντρεύτηκε το γιο του από άλλη μητέρα, Αρχέπτολη : « Μνησιπτολέμαν μὲν ἐκ τῆς ἐπιγαμηθείσης γενομένην Ἀρχέπτολις ὁ ἀδελφὸς οὐκ ὦν ὁμομήτριος ἔγημεν Τὴν Μνησιπτολέμην ἡ οποία γεννήθηκε ἀπὸ τον δεύτερο γάμο του Θεμιστοκλή τὴν παντρεύτηκε ὁ ἀδελφὸς τῆς ὁ Αρχέπτολις καθὼς δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδια μητέρα, Πλούτ. Θεμ. 32,2». Γάμο μεταξύ ετεροθαλῶν αδελφῶν μαρτυρεῖ και ένας ρήτορας στον λόγο του Δημοσθένη 'Κατά Ευβουλίδου': «ἀδελφὴν γὰρ ὁ πάππος οὐμὸς ἔγημεν οὐχ ὁμομητρίαν Ὁ παππούς μου παντρεύτηκε τὴν ἀδελφὴν του ἡ οποία ἦταν ἀπὸ διαφορετικὴ μητέρα, Δημ. Κατὰ Ευβ. 32».

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΝ ΓΑΜΟ & Η ΗΛΙΚΙΑ ΤΗΣ

Η θέση της γυναίκας συζύγου μέσα στην νέα της οικογένεια ήταν συνέπεια κυρίως της ηλικίας της, η οποία ήταν συνήθως μεταξύ των δεκατεσσάρων και δεκαοκτώ ετών, αλλά και της ηλικίας του συζύγου, η οποία θα ήταν μεταξύ τριάντα και σαράντα ετών. Δεδομένης της τόσο μεγάλης διαφοράς, αλλά και της κοινωνικής αφάνειας και ανύπαρκτης παιδείας της νέας, ήταν μάλλον σίγουρο πως αυτή θα γινόταν άθυρμα στα χέρια του συζύγου. Έστω κι αν το συναίσθημα στην ελληνική κοινωνία ήταν παντελώς άγνωστο σε όλες τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, παρ' όλα αυτά έχουμε μία όντως συγκινητική μαρτυρία από μία νιόπαντρη γυναίκα, την σύζυγο του γνωστού από πιο πάνω Ισχύμαχου, η οποία δείχνει όντως με συγκινητικό τρόπο το τραγικό αδιέξοδο των νεαρών γυναικών που οδηγούνταν στον γάμο αδύναμες, ανίσχυρες, απαίδευτες. Ο Ισχύμαχος της έχει ήδη πει πως κατά την γνώμη του καλός ή καλή σύζυγος δεν είναι όποιος συμμετέχει με τα πιο πολλά οικονομικά μέσα, αλλά «*όποιος από τους δυο μας γίνει καλύτερος σύντροφος του άλλου*». Και τότε η σύζυγος, που φαίνεται να αποδέχτηκε την άποψη αυτήν του Ισχύμαχου, του απαντά με ένα τρόπο που αποκαλύπτει την δραματική θέση της γυναίκας συζύγου μέσα στην νέα της οικογένεια: «*Σε τι εγώ θα μπορούσα εγώ να σε βοηθήσω; Ποιά είναι η δική μου δύναμη; Αφού όλα βρίσκονται στο δικό σου το χέρι. Η μητέρα μου το μόνο που μου έμαθε είναι να είμαι συγγραμμένη*, Ξεν. Οικ. 7,14». Δείτε το προσωπικό δράμα μίας νέας γυναίκας που όντως συμφωνεί με τον σύζυγό της ότι πρέπει να βοηθάει ο ένας τον άλλον, παραδέχεται πως αυτό είναι σωστό, όμως ομολογεί την αδυναμία της να κάνει κάτι τέτοιο, γιατί τις λείπουν τα μέσα για να το κάνει. Η κοινωνία αντιμετώπιζε τις γυναίκες ως εργαλεία όχι τόσο ερωτικής εκτόνωσης, όπως θα νόμιζε κανείς, όσο ως μέσα για την επιβίωσή της μέσω της νόμιμης αναπαραγωγής και τεκνοποίησης. Και δυστυχώς η δυστυχής σύζυγος του Ισχύμαχου, αν και σε αρκετά νεαρή ηλικία, το είχε αντιληφθεί πλήρως.

Ο ίδιος πάλι ο Ισχύμαχος στην συνομιλία του με τον Σωκράτη αποκαλύπτει για την νιόπαντρη γυναίκα του ότι δεν είχε καμία ούτε καν στοιχειώδη γνώση πάνω σε θέματα διαχείριση οίκου, ή σχέσεως με ένα άνδρα, οπότε κατ' ανάγκην η θέση της ήταν υποτελής: «*Τι θα μπορούσε να ήξερε αυτή, Σωκράτη, αφού όταν την παντρεύτηκα δεν ήταν ακόμη ούτε καν δεκαπέντε ετών, όταν ήρθε στο σπίτι μου. Μέχρι τότε ζούσε κάτω από την αυστηρή επίβλεψη των γονέων της. Της επέβαλλαν να βλέπει όσο γίνεται λιγότερα, και να ακούει όσα γινόταν ακόμη λιγότερα, και να κάνει όσο γίνεται λιγότερες ερωτήσεις*, Ξεν. Οικ. 7, 5». Και πιο κάτω αναφέρει πως ο ίδιος ανέλαβε το έργο να την εκπαιδεύσει πάνω σε ζητήματα που αφορούσαν την διαχείριση του σπιτιού: «*κατ' αρχήν έκανα μια θυσία στους θεούς και τους ζήτησα να μας βοηθήσουν, εμένα να της μάθω και αυτήν να μάθει οτιδήποτε θα ήταν χρήσιμο και για τους δύο μας μέσα στο σπίτι*, Ξεν. Οικ. 7,7». Μια γυναίκα σύντροφος και μητέρα με πλήρη άγνοια κοινωνικών ή συζυγικών σχέσεων μόνο την αποτυχία θα μπορούσε να περιμένε ότι θα ερχόταν μέσα από τον γάμο της.

Όσον αφορά την ηλικία του συζύγου ο Ησίοδος καταθέτει την άποψή του, πως ο άνδρας πρέπει να είναι το λιγότερο τριάντα ετών: «*Παντρέψου μια γυναίκα και φέρε την στο σπίτι σου, όταν θα είσαι το λιγότερο τριάντα ετών, καθώς αυτή είναι η κατάλληλη ηλικία γάμου. Παντρέψου την γυναίκα όταν θα έχει περάσει το τέταρτο έτος της ήβης, και θα βρίσκεται στο πέμπτο. Φρόντισε να είναι παρθένος, ώστε να την εκπαιδεύσεις εξ αρχής. Επίσης να μένει κοντά σου, όμως πρόσεξε να μη γίνει ο γάμος σου αφορμή για να γελούν οι γείτονες. Διότι το μεγαλύτερο κέρδος για ένα σύζυγο είναι να έχει μια καλή γυναίκα, και η μεγαλύτερη ζημία να έχει μία κακή σύζυγο, μια άπληστη γυναίκα που ταλαιπωρεί τον άνδρα της, όσο δυνατός κι αν είναι, και τον γερνά πριν την ώρα του*, Ησίοδος, Έργα, 696-705». Κανείς όμως δεν είπε στον Ησίοδο ότι για να είναι μία γυναίκα «*καλή σύζυγος*», κάποιος πρέπει να την έχει μάθει να είναι 'καλή', και πως ο σύζυγος δεν θα μπορούσε εκ των πραγμάτων να αναλάβει ένα τέτοιο ρόλο μέσα στον φόρτο της δικής του προσωπικής βιοπάλης (η περίπτωση του Ισχύμαχου, ο οποίος αποδέχτηκε αυτόν τον ρόλο οικειοθελώς σίγουρα ήταν μία φωτεινή εξαίρεση ενός κανόνα, που ήθελε τους άνδρες συζύγους να κάνουν το ακριβώς αντίθετο, δηλ. να εκμεταλλεύονται την αμάθεια της νεαρής συζύγου, για να την καταδυναστεύουν περισσότερο).

Μια παρόμοια αντίληψη περί ηλικίας γάμου έχει και ο Αριστοτέλης, την οποίαν καταθέτει στα 'Πολιτικά' του: «*διό τὰς μὲν ἀρμόττει περὶ τὴν τῶν ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν ἡλικίαν συζευγνύναι, τοὺς δ' ἐπτά καὶ τριάκοντα [ἢ μικρόν]. ἐν τοσοῦτῳ γὰρ ἀκμάζουσὶ τε τοῖς σώμασιν <ἢ> σύζευξις ἔσται, καὶ πρὸς τὴν παύλαν τῆς τεκνοποιίας συγκαταβήσεται τοῖς χρόνοις εὐκαίρως*. Οι γυναίκες ταιριάζει να παντρεύονται γύρω στα δεκαοκτώ έτη, ενώ οι άντρες γύρω στα τριανταεπτά. Διότι σ' αυτήν την ηλικία βρίσκονται και οι δύο στην πιο ακμαία κατάσταση του σώματός τους, και θα οδηγηθούν στην παύση της τεκνοποιίας τους στην ίδια χρονική στιγμή, Αριστ. Πολιτ. 1335a28», απ' όπου φαίνεται για μια ακόμη φορά πως ο γάμος ήταν στην υπηρεσία της τεκνοποίησης, και η τεκνοποίησης στην υπηρεσία της ασφάλειας της πόλεως.

ΟΙ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΥΖΥΓΟΥ

Ο Ισχύμαχος δίνει ένα κατάλογο εργασιών και υπευθυνοτήτων στην νεαρή γυναίκα του, από τον οποίον μπορούμε να συναγάγουμε ότι κάτι παρόμοιο θα ίσχυε και σε άλλες οικογένειες στην Αθήνα. Προσπαθώντας να την κατευθύνει ώστε να προσέχει όσο γίνεται καλύτερα τα συμφέροντα τους νέου τους σπιτιού, της λέει: *«Πρέπει από εδώ και στο εξής να μένεις μέσα στο σπίτι. Όσοι υπηρέτες έχουν εργασία εκτός του σπιτιού, αυτούς φροντίζει να τους στέλνεις στις δουλειές τους, κι όσοι έχουν δουλειές μέσα στο σπίτι, αυτούς να τους επιβλέπεις εσύ. Αν τύχει να φέρουν κάτι απ' έξω, να τα παραλαμβάνεις εσύ, ξεχώριζε όσα είναι προς κατανάλωση, και τα υπόλοιπα να τα αποθηκεύεις. Πρόσεχε να μην ξοδεύουμε μέσα σ' ένα μήνα, όσα πρέπει να ξοδέψουμε σ' ένα χρόνο. Όταν θα σου φέρουν μαλλιά, κοίταζε ποιοί έχουν ανάγκη ένδυσης. Φρόντιζε το στάρι να είναι φραγώσιμο... Αν κάποιοι από τους δούλους μας αρρωστήσει, εσύ πρέπει να παίρνεις όλα τα μέτρα, ώστε να γίνει καλά, ό.π. 7,35-7».* Μπορεί λοιπόν μία γυναίκα σύζυγος εκτός του σπιτιού της να μην έχει καμία αρμοδιότητα, όμως μέσα στο σπίτι μπορούμε να πούμε ότι είχε τον απόλυτο διαχειριστικό οικονομικό, και όχι μόνο, έλεγχο.

Βέβαια η εργασία της γυναίκας συζύγου μέσα στο σπίτι εξαρτάτο άμεσα από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Όπως θα περίμενε κανείς, γυναίκες σύζυγοι σε φτωχές οικογένειες θα έκαναν πολύ περισσότερες εργασίες, από ό,τι γυναίκες σε πλουσιότερα σπίτια. Ένα παράδειγμα από οικιακή ασχολία μια γυναίκας σε φτωχό σπίτι παίρνουμε από τον βίο του Αθηναίου στρατηγού Φωκίωνα. Ο Φωκίων ήταν προσωπικός φίλος του Αλέξανδρου ο οποίος τον επισκέφτηκε στο σπίτι του μαζί με την συνοδεία του, όταν βρέθηκε στην Αθήνα. Εκεί διεπίστωσαν ότι: *«εἰς οἶκον αὐτῷ πολλὴν ἐώρων εὐτέλειαν, τὴν μὲν γυναῖκα μάττουσαν, ὁ δὲ Φωκίων αὐτὸς ἀνιμήσας ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος ἀπενίπτετο τοὺς πόδας, Στο σπίτι του Φωκίωνα υπήρχε μεγάλη φτώχεια, και η γυναίκα του ήταν εκείνη που ζύμωνε ψωμί, ενώ ο Φωκίων πήγε ο ίδιος και τράβηξε νερό από το πηγάδι για να πλύνει τα πόδια του, Πλούτ. Φωκ.18».* Σε ένα πιο ευκατάστατο οικονομικά σπίτι ψωμί δεν θα ζύμωνε η σύζυγος, αλλά οι υπηρέτριες, και το νερό για πλύνει τα πόδια του ο Φωκίων θα του το έφερναν οι υπηρέτες.

Μπορεί λοιπόν οι γυναίκες σύζυγοι εκτός οικίας να μην είχαν καμία αρμοδιότητα, όμως μέσα στο σπίτι πολλές φορές ήταν εκείνες που είχαν την απόλυτη και ευθύνη και έλεγχο για όλα. Ο Θεόφραστος περιγράφοντας στου 'Χαρακτήρες' του τον καχύποπτο άνθρωπο λέει: *«καὶ τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ ἐρωτᾶν κατακείμενος, εἰ κέκλεικε τὴν κιβωτόν, καὶ εἰ σεσήμανται τὸ κυλιούχιον, καὶ εἰ ὁ μοχλὸς εἰς τὴν θύραν τὴν αὐλείαν ἐμβέβληται, Καὶ ρωτᾷ τὴν γυναῖκα του, ὅταν ἔχει πέσει στο κρεβάτι να κοιμηθεί, αν ἔχει κλείσει το κιβώτιο, αν το ἐπιπλο με τα κοσμήματα εἶναι ασφαλισμένο, κι αν ἔχει μπει ο σύρτης στην πόρτα της αυλῆς, Θεόφρ. Χαρακτ. 18».* Βλέπουμε δηλ. ότι η γυναίκα είναι ο κλειδοκράτορας του σπιτιού, και ότι σ' αυτήν ο σύζυγος έχει αναθέσει αρκετές υπεύθυνες εργασίες.

Βέβαια πολλές γυναίκες σε σπίτια μάλιστα με περιορισμένα οικονομικά μέσα, όπου οι δούλοι θα ήταν λίγοι ή και θα εξέλειπαν, οι γυναίκες αναγκάζονταν να εκτελούν και εργασίες έξω-οικιακές, και μία απ' αυτές ήταν να πηγαίνουν στην πηγή να φέρνουν νερό στο σπίτι τους. Αυτήν την μαρτυρία την έχουμε από την 'Λυσιστράτη' του Αριστοφάνη, 327. Πάλι από τον Αριστοφάνη παίρνουμε πληροφορίες για έξω-οικιακές ασχολίες των γυναικών, και όσο κι αν δεχθούμε την άποψη πως η κωμωδία υπερέβαλλε για να παραγάγει γέλιο, δεν παύου οι μαρτυρίες της να έχουν μία βάση, διότι αν ήσαν εντελώς φανταστικές και μη ανταποκρινόμενες έστω και λίγο στην πραγματικότητα, ο σκοπό θα είχε χαθεί.

ΟΙ ΕΚΤΟΣ ΟΙΚΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΥΖΥΓΟΥ

Μια γυναίκα σύζυγος δεν απασχολείτο κατ' ανάγκην μόνο μέσα στο σπίτι, αλλά ανάλογα με τις οικονομικές ανάγκες του οίκου ήταν υποχρεωμένη να βγαίνει και έξω από το σπίτι πολλές φορές εκτελώντας εργασίες για να ενισχύσει τα έσοδα. Αυτό ακριβώς έκανε, αν ο Αριστοφάνης λέει αλήθεια και δεν τα αναφέρει αυτά για να εξευτελίσει τον Ευριπίδη, και η μητέρα του ποιητή, για την οποίαν μαθαίνουμε στις 'Θεσμοφοριάζουσες' ότι πουλούσε στην αγορά λάχανα. Ένα γυναικείο 'πρόσωπο' στην κωμωδία αυτή διαμαρτυρούμενη για την τακτική του Ευριπίδη να επιτίθεται εναντίον των γυναικών στις τραγωδίες του, λέει: *«ἀλλὰ γὰρ βαρέως φέρω τάλαινα πολλὸν ἤδη χρόνον, προπηλακίζομένης ὀρώσ' ἡμᾶς ὑπὸ Εὐριπίδου τοῦ τῆς λαχανοπωλητρίας καὶ πολλὰ καὶ παντοῦ ἀκουούσας κακὰ. Ὅμως ἐγὼ ἡ δύστηνη δεν ἀντέχω που τόσο καιρὸ μας προσβάλλει ἐμᾶς τις γυναῖκες αὐτὸς ὁ Ευριπίδης, ὁ γιὸς τῆς λαχανοπώλισσας, για τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀκουστῆί τόσα ἀσχημα πράγματα, Αριστ. Θεσμ. 385-388».* Σίγουρα στην σάτιρα αυτήν υπάρχει υπερβολή, όμως δεν μπορεί η μόνη γυναίκα πωλήτρια να ήταν η μητέρα του Ευριπίδη, αλλά σίγουρα υπήρχαν κι άλλες. Και έχου-

με πάλι την μαρτυρία του Αριστοφάνη στο θέμα αυτό από τους 'Σφήκες', όπου γίνεται αναφορά σε γυναίκα λανανοπώλιδα (497).

Οι γυναίκες σύζυγοι όμως έκαναν κι άλλες εργασίες εκτός σπιτιού. Από ένα ρήτορα μέσα στο δικαστήριο αγορεύοντα υπέρ των συμφερόντων του εναντίον κάποιου 'Ευβουλίδου' τον κατηγορεί ότι έχει συκοφαντήσει την μητέρα του λέγοντας γι' αυτήν: « Έχει πει για την μητέρα μου πως έχει εργαστεί ως νοσοκόμα. Όντως η μητέρα μου έκανε αυτήν την εργασία, όταν είχαμε οικονομικές δυσκολίες, όπως και πολλοί άλλοι. Θα σας πω όμως τώρα, για ποιόν λόγο η μητέρα μου έκανε την νοσοκόμα, και κανείς να μη μας κατηγορήσει γι' αυτό, γιατί πολλές σήμερα Αθηναίες γυναίκες κάνουν αυτήν την εργασία, και μπορώ να σας τις αναφέρω ονομαστικά. Αν ήμασταν πλούσια οικογένεια, δεν θα πουλούσε η μητέρα μου κορδέλες, Δημ. Κατά Ευβ., 35». Το επάγγελμα της νοσοκόμας ή της ελεύθερης πωλήτρια στον δρόμο δεν περιποιούσε τιμή σε καμία γυναίκα σύζυγο, όμως η ανάγκη σε πολλές αθηναϊκές οικογένειες ήταν τόσο μεγάλη, ώστε εκείνες αναγκάζονταν να εργαστούν εκτός οικίας.

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Μπορεί ο γάμος να ξεκινά ως διαδικασία με την κατάθεση της 'έγγυης', όμως η ολοκλήρωση έρχεται αργότερα με την κυρίως τελετή του γάμου. Η ολοκλήρωση αυτή συντελούνταν με την αλλαγή της κατοικίας της νύφης, καθώς την ημέρα εκείνη εγκατέλειπε το πατρικό της σπίτι και εγκαθίστατο στο σπίτι του συζύγου. Για λόγους πρακτικούς οι τελετές γάμου γίνονταν στο μέσον του χειμώνα, και μάλιστα υπήρχε και ο επώνυμος μήνας γι' αυτές, ο 'Γαμιλιών', που έπεφτε στα μέσα Ιανουαρίου. Ο Αριστοτέλης στα 'Πολιτικά' του διευκρινίζει ότι το έθιμο ήταν οι τελετές να γίνονταν σε περίοδο χειμώνα, και συμφωνεί απολύτως με αυτό, διότι: «Ο γιατροί ισχυρίζονται ότι στην περίοδο του χειμώνα τα σώματα βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση, ενώ οι φυσιοδίφες λένε ότι προτιμούν περισσότερο τους βορείους από τους νότιους ανέμους, Αριστ. Πολ. 1335a36». Υπάρχει όμως και μία ακόμη αιτία την οποίαν ο Αριστοτέλης την παραβλέπει· στην διάρκεια του χειμώνα διακόπτονταν πάσης φύσεως πολεμικές επιχειρήσεις.

Πάντως οι έλληνες προτιμούσαν μέσα στον χειμώνα την ημέρα εκείνη που θα έχει πανσέληνο. Αυτήν την μαρτυρία καταθέτει ο Δίων Χρυσόστομος· παρουσιάζει τον πατέρα της νύφης να προσδιορίζει την ημέρα της γαμήλιας τελετής: «και ποιήσομέν γε τούς γάμους ημέραν αγαθην έπιλεξάμενοι. Και θα κάνουμε τους γάμους έχοντας επιλέξει μία ημέρα καλή». Και στην ακόλουθη ερώτηση από μεριάς του γαμπρού: «Πώς κρίνετε την αγαθην ημέραν;», ο πατέρας της νύφης απήντησε: «Όταν μή μικρόν η̄ τὸ σελήνιον· Όταν η σελήνη δεν βρίσκεται σε μια από τις μικρές της φάσεις, Δίων Χρυσόστ. Orat. 7,70,5». Από την Παλατινή Ανθολογία μας έχει διασωθεί ένα επίγραμμα αναφερόμενο στην διαδικασία τελετής γάμου, το οποίο μας δίνει την πληροφορία ότι η μελλονύμφη λίγο πριν ολοκληρωθεί η τελετή του γάμου, αφιέρωνε στους θεούς όλα τα παιχνίδια και μικροαντικείμενα που την συνόδευαν σ' όλη την διάρκεια της παιδικής της ηλικίας, στους θεούς, και ιδίως στην Άρτεμη. Αυτό ακριβώς κάνει η Τιμαρέτη, η οποία ετοιμάζεται να παντρευτεί· και το επίγραμμα αναφέρει γι' αυτήν: «Τιμαρέτα πρό γάμοιο τὰ τύμπανα τάν τ' έρατεινάν σφαίραν τόν τε κόμας ρύτορα κεκρύφαλον τὰς τε κόρας Λιμνάτι, κόρα κόρα, ώς έπιεικές, άνθετο και τὰ κοράν ένδύματ' Άρτέμιδι. Η Τιμαρέτη πριν ολοκληρώσει τον γάμο της, αφιερώνει τα τύμπανά της και το τόπι της που το αγαπούσε πολύ και το χένι που κρατούσε τα μαλλιά της καθώς και τις κούκλες της, στην Λιμνάτιδα Άρτεμη, όπως ταιριάζει να κάνει μία παρθένα σε σένα παρθένα, μαζί με τα ένδύματα που έχουν αυτές οι κούκλες, Παλ. Ανθ. 6, επίγρ. 280». Βέβαια η αφιέρωση αυτές στην θεά Άρτεμη έχουν να κάνουν με τις τύψεις που νοιώθει η νεαρή παρθένας κόρη, για το γεγονός ότι εγκαταλείπει την θεά η οποία προστάτευε για τόσα χρόνια την παρθενία της, και τώρα η νεαρή κόρη την εγκαταλείπει.

Λίγη ώρα πριν ολοκληρωθεί η μετακίνηση της νύφης από το πατρικό της σπίτι στην νέα της κατοικία, η νύφη ακολουθούσε μία τελετή εξαγνισμού της παρθενίας της κάνοντας ένα λουτρό με νερό που το έφερναν από την πηγή της Καλλιρρόης. Η διαδικασία λεγόταν «Λουτροφορεΐν»: «έθος η̄ν τοίς γαμοῦσιν Άθήνησι λουτρά μεταπέμπεσθαι έαυτοίς κατά την τοῦ γάμου ημέραν. έπεμπον δέ έπί ταῦτα τὸν έγγυτάτω γένους παίδα άρρενα και οὔτοι έλουτροφόρουν. έθος δέ η̄ν και τοίς άγάμοις άποθανοῦσι λουτροφορεΐν και έπί τὸ μνήμα έφίστασθαι τοῦτο δέ η̄ν παίς ύδριαν έχων. τὰ δέ λουτρά έκόμιζον εκ τῆς νῦν μὲν Έννεακόρου καλουμένης κρήνης, πρότερον δέ Καλλιρρόης. Υπήρχε το έθιμο σ' όσους παντρεύονταν στην Αθήνα να προστάζουν για να κάνουν ένα λουτρό την ημέρα του γάμου. Έδιναν λοιπόν την εντολή για τον λόγο αυτόν σ' ένα νέο παιδικής ηλικίας, που να ήταν ο πιο στενός τους συγγενής... Το νερό για το λουτρό το έφερναν από μία πηγή που παλιά λεγόταν Καλλιρρόη, και τώρα Έννεάκορος, Σούδα, στο Λουτροφόρος & Λουτροφορεΐν».

Για τα τελετουργικά της μετακίνησης, δηλ. της κυρίως γαμήλιας τελετής, έχουμε πληροφορίες από το λεξικό της 'Σούδας', το οποίο αναφέρει τα εξής: «*παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς πατρῴας ἐστίας ἐπὶ τὴν ἄμαξαν ἄγουσιν ἐς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἐσπέρας ἰκανῆς. κάθονται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἀμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἑκατέρωθεν δὲ ὁ τε νυμφίος καὶ ὁ πάροχος. οὗτος δὲ ἐστὶ φίλος ἢ συγγενῆς ὅτι μάλιστα τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος. ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄμαξα ὄχημα ἐλέγετο, ὁ ἐκ τρίτου ὁ παροχούμενος πάροχος ἐκλήθη. καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς συνηθείας, κἂν πεζοὶ μετίωσιν τινες κόρη, ὁ τρίτος συμπαρὼν πάροχος λέγεται. Μόλις παραλάβουν τὴν νύμφη ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ τῆς σπίτι με μίαν ἄμαξαν τὴν ὀδηγῶν στο σπίτι τοῦ γαμπροῦ ὅταν πλέον ἔχει προχωρήσει τὸ ἀπόγευμα. Ἐντὸς τῆς ἀμάξης κάθονται τρία ἄτομα, στο μέσον ἡ νύμφη, καὶ στις δύο ἄκρες ἀπὸ τὴν μίαν ὁ γαμπρός, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλήν ὁ 'πάροχος'. Αὐτὸς ἦταν ἕνας φίλος ἢ καὶ συγγενῆς τοῦ ὁποῖον ὁ γαμπρός τὸν τιμοῦσε με ἰδιαίτερη φιλία καὶ τὸν ἀγαποῦσε πολὺ. Ἐπειδὴ τὴν ἄμαξαν τὴν ὀνομάζαν 'ὄχημα', αὐτὸς ποὺ ἦταν τρίτος στὴν ἀκολουθία ὀνομάστηκε γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν 'πάροχος'. Καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς συνηθείας, ἀκόμη καὶ ἀν πῆγαιναν τὴν νύμφη στο σπίτι τοῦ γαμπροῦ πεζοί, αὐτὸς ποὺ θὰ ἦταν ὁ τρίτος ἀκόλουθος ὀνομαζόταν 'πάροχος', Σούδα στο 'Ζεῦγμα', line 21-27».*

Στους νεονύμφους ἔφερναν συγγενεῖς καὶ φίλοι δῶρα, τα ὁποῖα τα πῆγαιναν στο καινούργιο σπίτι τῆς νύμφης, ὅταν εἶχε πλέον ολοκληρωθεῖ ἡ μετακίνησή της με τὴν ἄμαξαν, ἢ 'πεζῆ'. Τα δῶρα αὐτὰ τα ὀνομάζαν 'ἐπαύλια': «*καλεῖται δ' ἐπαύλια καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐχομένην ἡμέραν τῶν γάμων παρὰ τοῦ τῆς νύμφης πατρὸς δῶρα φερόμενα τῷ νυμφίῳ καὶ τῇ νύμφῃ ἐν πομπῆς σχήματι. παῖς γὰρ ἡγεῖται χλανίδα λευκὴν ἔχων καὶ λαμπάδα καιομένην, ἔπειτα μετὰ τοῦτον κανηφόρος, εἴθ' αἱ λοιπαὶ ἀκολουθοῦσιν ἐφεξῆς φέρουσαι χρυσία, λεκανίδας, σμήγματα, φορεῖα, κτένας, κοίτας, ἀλαβάστρους, σανδάλια, θήκας, μυράλειπτρα. ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν προῖκα ἅμα τῷ νυμφίῳ φέρουσιν. Ἐπαύλια ὀνομάζονται τὰ δῶρα τα ὁποῖα φέρνει ὁ πατέρας τῆς νύμφης μετὰ τὴν ἡμέρα τῆς τελετῆς τοῦ γάμου στο καινούργιο σπίτι τῆς νύμφης στὸν γαμπρό καὶ στὴν νύμφη με ὀλόκληρη ἀκολουθία. Πηγαίνει μπροστὰ ἕνα παιδί φορῶντας μίαν ἄμαξαν λευκὴν καὶ κρατῶντας μίαν ἀναμμένην δάδα, καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὸν ἀκολουθεῖ ἕνας ποὺ κρατᾷ ἕνα καλάθι, καὶ ἀπὸ πίσω ἔρχονται ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι, οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν κοσμήματα, μικρὰς λεκάνες, αλοιφές, πολυθρόνες, κτένες, σκελετοὺς κρεβατιῶν, αρωματοθήκες, υποδήματα, κουτιά, μύρα. Ὀρισμένες φορὲς φέρνουν καὶ τὴν προῖκα τοῦ γαμπροῦ, Σούδα, στο 'Ἐπαύλια'».*